

Helen — riksspelman

— Roligt att spela folkmusik

— Nej, rikskändis blev jag väl inte riktigt. Men släktingarna hörde av sig till mig, berättar Helen Andersson i Örebro. Hon är Närkes första kvinnliga riksspelman, 22 år.

— Jag började spela fiol i sjuårsåldern, berättar Helen för Land. Det var egentligen pappa som inspirerade mig att sätta i gång. Han hade själv just börjat spela och jag hörde hur roligt det lät.

Helen spelade sig igenom hela den kommunala musikskolan, gick musiklinjen i Örebro. Hon hade siktet inställt på musikhögskolan:

— Men så fick jag plötsligt nog av att spela klassiskt och i över två år har jag mest spelat folkmusik. (Helen försörjer sig som timlärare på kommunala musikskolan just nu.)

Helens pappa, två systrar och en kompis spelar tillsammans i folkmusikgruppen »Bygdevisan». Gruppen har rätt mycket spelningar på bygdegårdar och danser.

Helen Andersson, Närkes första kvinnliga riksspelman.
Foto: Bert Larsson

Ibland är man svårt tanklös och går i fallor man själv brukar varna för. Allan Gidlöw i Bonnäsund har vänligen fört mig tillräta när det gäller Michael Boller, som jag stod rådvill inför för ett par veckor sedan.

Mekaniskt letade jag nämligen efter Boller i stora och små lexikon utan att hitta honom. Givetvis borde jag ha tänkt på att namnformerna ofta växlar i tyskan just när det gäller B och P. Michael Boller är naturligtvis av den berömda släkten Poller i Mittenwald. Han är en god fiolbyggare, och Alfred Hultgren kan verkligen glädja sig åt sin »Boller» alias »Poller» från 1788.

G och K är bokstäver som också kan växla. Namnen Glier och Klier uttalas oftast lika, och det har lett till växlande former på samma namn. Äldre folhistoria är dunkel, och ibland har lexikonförfattarna råkat göra två fiolbyggare av en och samma person,

Det är lätt att ta fel

därför att han haft två förnamn som använts omväxlande.

Gårdsnamnen komplicerar

En annan komplikation är gårdsnamnen. I Mittenwald dominerar gårdsnamnen helt. När folk talat om någon byggar och benämnt honom med hans gårdsnamn har jag t ex frågat: »Är det han som heter Hornsteiner?» Då har det hänt att man svarat: »Det är möjligt. Jag vet ju att han heter 'Get-Martin-Hans', men jag vet inte hur han skriver sig.»

Gårdsnamnen kan också vara vilseledande på annat sätt. En gång sade en folkänare till mig att han var imponerad av vilka fina fioler en av Mittenwalds hovslagare gjorde. Jag nämnde detta för en av de gamle. Men han svarade att den fiolbyggaren väl knappast sett en häst. »Hovslagare» var bara hans gårdsnamn. Sådant här gör att alla fiolbyggerlexikon måste nyttjas med viss försiktighet.

Fiolbyggarna var sällan några skrivkarlar. Därför är felaktiga ordformer många gånger mycket upplysande. Rent groteskt kan det bli när man försökt sätta ihop etiketter som skall ge sken av att fiolen är byggd i Italien.

Överraskningen

Den största överraskningen sedan sist är en svensk fiol. Från Mockfjärd kom man med en välgjord fiol som tillhör

Bengt Lindgren. Arbetet och lack tydde på en yrkesmässigt byggd fiol på kontinental gällnivå. När jag tittade in i fiolen fick jag se att den var svenskbyggd. »Nr 77 Tillverkad År 1935 av E.W.Munther, Strand, Strömsund» stod det på en tryckt etikett.

Den var så pass bra att jag greps av den vanliga misstanken att här var det en som köpt färdiga fioler och bara klistrat dit sin etikett. Men inte kan man gärna sitta i lilla Strand i lilla Strömsund och bluffa sig fram utan att avslöjas.

Jag har nu frågat alla som kommit i min väg om de sett någon »Munther». Men hittills har alla varit ovetande om denne Munther. Den här fiolen hade ett originellt kännetecken. Normalt brukar man ju snida en enda »nackbena», en »mittbena» på bakidan av skruvlådan. Munther har gjort två nackbenor, så att baksidan blivit tredelad.

Ofta kan man se hur man ute i bygderna suttit och kämpat fram en fiol med kanske Ahlén och Holms katalog som förebild och enda ritning. Tom hos goda svenska byggar finns tecken på att de haft ont om artistiskt högtstående förebilder. Snäckorna t ex liknar inte alltid mästar-snäckor utan är skickligt gjorda kopior på maskinfrästa snäckor. Men här har vi alltså hittat en som höjer sig en bit över mängden. Vem har något att berätta om denne E W Munther?

■ Fiolen eller violinen, som den hellre kallas av fackmannen, var i stort sett färdig i slutet av 1500-talet. Den hade utvecklats ur äldre stråkinstrument, främst rebec (med anor från Orienten) och lyra (som sedan kallades viola). Ett annat påbrå var lutan. Än i dag kallas violinbyggaren *luthier* i Frankrike och *lutatio* i Italien.

Violinen föddes i den italienska staden Brescia inte långt från Milano. Där fanns många skickliga lutmakare och det anses att någon av dem var den förste som byggde ett instrument av violintyp. Violinbyggnaden blev en specialitet för Brescia och eftervärlden kallar 1500- och 1600-talsmästarna därifrån för Bresciaskolan. Den mest kände var Giovanni Maggini (1580—ca 1630).

Cremonas stora söner

Men där violinen nådde sin fulländning var i staden Cremona ungefär fem mil söder om Brescia. Andreas Amati (1510—1580) arbetade fram förbättringar i konstruktionen och skapade den violintyp som vi använder ännu i dag. Hans ättlingar blev också utomordentligt skickliga violinbyggare. Dynastins främste mästare var Nicolo Amati (1596—1684). Hans utsökt vackra instrument är kända för sin skira silverklang. Nicolo Amati hade även många elever. Den allra främsta lärjungen hette Antonio Stradivari (numera mest kallad Stradivarius).

Stradivarius violiner

Stradivarius var inte ett färdigt geni från första stund. Han utvecklades långsamt men var hela tiden flitig och envis, prövade ständigt nya vägar och idéer. Till en början var hans violiner av Amatityp. Men omkring 1690 hade han experimenterat fram nya modeller. Dessa violiner var längre och bredare. Typen kallas "Stradivari allongé".

Kring år 1700 inleddes en ny epok som brukar räknas som den mest betydelsefulla i Stradivarius liv. Denna s.k. "gylle" period omfattade omkring tjugofem år. Hans instrument var nu åter något mindre, gjorda av utsökt trä: vacker flammig lönn i botten och sarg, finådrig gran i locket. Det berömda lacket, som gör Stradivariusbeundrare lyriska, kunde skifta från guldgult till plommonrött eller djupbrunt. Violinerna var inte bara underbart vackra, de var också fulländat klangsköna med honungslän och fyllig ton.

En äkta

Även den som just ingenting vet om violiner eller violinbyggare brukar ha hört talas om Stradivarius. Det är ett namn med en särskild strålgång, förknippat med historier om makalösa instrument till fabulösa priser. I över tvåhundra år har man försökt komma Stradivarius hemlighet på spåren.

Stradivarius hemlighet

Det har under årens lopp talats mycket om att det skulle ligga någon hemlighet förborgad i Stradivariusviolinernas fullkomlighet. Men han använde inte några andra material än de som alla andra mästare hade tillgång till. Visst valde han så fint trä som möjligt och blandade till lacket efter eget huvud, men detta kan inte vara den enda förklaringen. Liksom de stora konstnärerna målade bättre än andra med samma färger så åstadkom Stradivarius

i kraft av sitt geni överlägsna instrument.

Han älskade arbetet

Antonio Stradivarius byggde inte bara violiner utan också violonceller och altfioler ända till sitt nittiotredje år. "Han var lång och mager till utseendet, alltid klädd i arbetskläder, eftersom han jämt arbetade", skrev en samtida. Han anses ha tillverkat ca 1.100 stråkinstrument, varav omkring 500 finns kvar i dag. Av dessa är omkring 50 välbevarade toppinstrument.

Stradivarius i Sverige

Stradivarius violiner var uppskattade redan av sin samtid. De var instrument för furstar och andra penningstarka personer. Sedan dess har de oavväntligt stigit i pris och rent fantastiska summor betalas i dag för de verkliga toppinstrumenten. De flesta finns än så länge i USA, men nya svindlande belopp hjuds nu från Japan. I Sverige finns faktiskt också några fina Stradivarius. En tillhör Stockholms Filharmoniska Orkester.

■ Filharmonikerna fick sin Stradivarius som gåva av en anonyms musikalskare. Den köptes i Schweiz 1971 och kostade då 300.000 kr. Leo Berlin, orkesterns förste konsertmästare, le-

Förste konsertmästare Leo Berlin visar upp Filharmonikernas förstklassiga "Strad". Den är gjord år 1722 och bär helt sin mästares prägel, f-hålen (ljudhålen) är skurna med osvikligt säker hand.

Stradivarius!

tade och provspelade genom Europa och USA i tre hela år innan han hittade denna fina "Strad". Den är byggd 1722 och härstammar således från mästarens gyllene period.

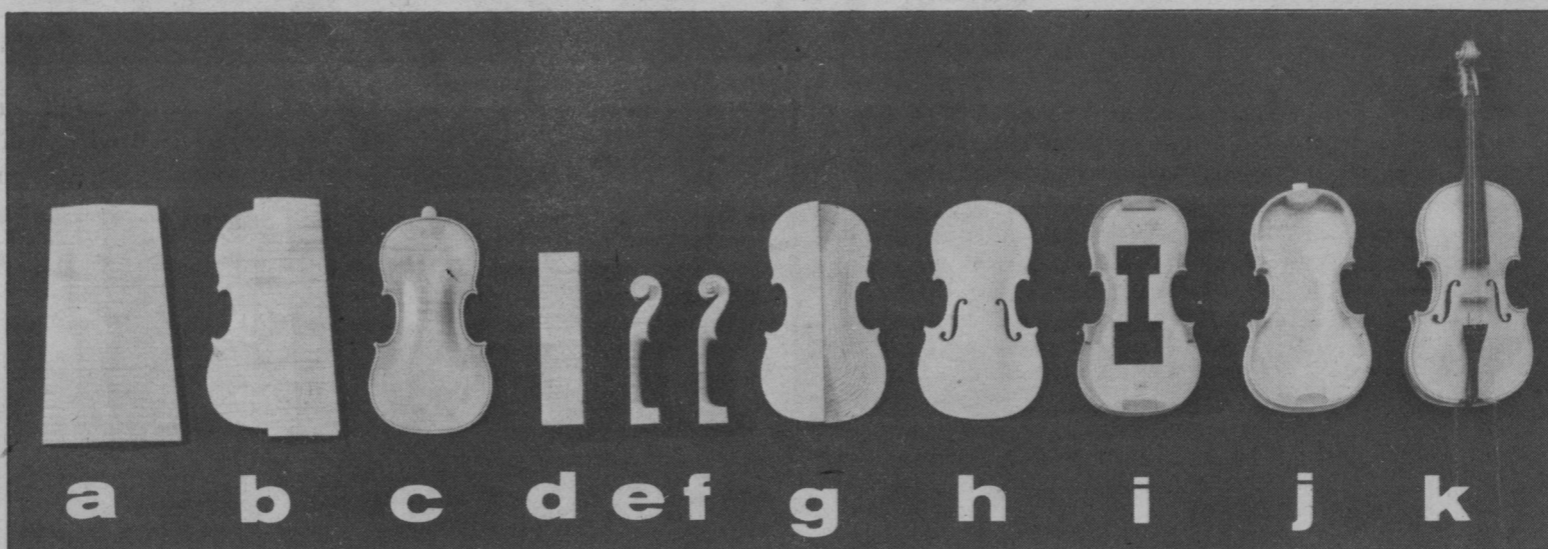
Fiolen skall förvaltas och spelas av orkesterens förste konsertmästare, varför Leo Berlin får begagna den tills han blir pensionerad. Han säger att "en Stradivarius liksom människorösten har en mycket personlig färg. Det här exemplaret känns ofta svårspelat och fördrar mycket övning. Som med en fullblodshäst får man inte ge den för mycket sporrar. Ibland får man ge efter, men då får man också tiofaldt igen".

De mest berömda Stradivariusinstrumenten har fått egna namn, ofta efter någon tidigare ägare eller efter någon karakteristisk egenskap. Några exempel är Betts, Alard, Sarasate, Lord Norton, Näktergalen, Tizian, Röda diamanten osv. Kanske den mest kända av alla är Messias, ett underbart instrument från 1716, som befinner sig i ett skick som om den vore ny. Stradivarius själv behöll violinen till sin död. Nu finns den i ett museum i Oxford.

Text: GUNILLA WESTLIN
Foto: NILS BÖRGE

Botten på en äkta Stradivarius. Liksom sargen utskuren ur finaste lönn. Den har precis den rätta välvningen och tjockleken för att ge maximalt väljud.

Bengt Lindholm har en modellsats som visar de olika momenten i en mästariols tillkomst. Här visar vi några av de viktigaste.
a. Råämne till botten av ett stycke lönn, flammigt på tvären.
b. Halva konturen utskuren, välvningen inte påbörjad.
c. Botten färdigskuren med urskötad välvning och inläggningsådror skurna och inlagda.
d. Råämne av lönn till hals och snäcka.
e. Halvfärdig hals och snäcka med påbörjad vinding.

f. Färdig hals och snäcka.
g. Locket av gran utsågat och välvningen påbörjad.
h. Locket med färdig välvning och f-hålen (ljudhålen) utskurna.
i. Innerform för uppbyggnad av sargen av lönnträ.
j. Formerna urtagen och sargen limmad mot botten.
k. Fiolen färdig med greppbräde, stall, strängar och stränghållare samt stämskruvar.

I Sverige finns en handfull violinbyggare som kan renovera och se över stråkinstrument. De brukar också göra bedömningar av gamla instrument. En enkel bedömning kostar i regel 25 kr. Här visar Maj Åkersten upp sin gamla fiol för Bengt Lindholm, violinbyggare på Karlavägen 40 i Stockholm. Han kan snabbt konstatera att den är en s.k. fabriksfiol med Stradivariusetikett och att den är i ganska dålig kondition. Den har bara personligt värde för familjen.

Oäkta Stradivariusfioler

Inte bara Stradivarius violiner utan också Maggins, Amatis, Guarneris och Stainers har kopierats i oerhörda mängder. Dessa s.k. fabriksstillverkade violiner gjordes i Sachsen från ca 1800 och ända fram till 1939. Då de såldes var både köpare och säljare medvetna om att det rörde sig om efterapningar.

Etiketternas inuti instrumenten ville bara visa att det var fråga om ett försök till kopia av en violin, gjord det eller det året av mästaren. Har man en fiol, i vars inband står att läsa "Antonius Stradivarius Cremonensis Faciebat Anno 1732" (eller några andra handskrivna årtal) betyder det inte att man har en dyrgrip i sin ägo. Helt säkert är det fråga om en fabriksfiol från Markneukirchen i nuvarande Östtyskland. Staden var huvudort för fiolproduktion i stor skala. Massor med småmästare bedrev serietillverkning.

Men även de här fabriksfiolerna kunde skifta i kvalitet.

Ahlén & Holm t.ex. sålde vid sekelskiftet en Modell Stradivarius för 12.50 per postorder. På violinteljäer kunde man vid samma tid köpa lite bättre fioler för omkring 25 kr. Men etiketterna var desamma i båda fallen. Det går därför inte att bedöma en fiols ålder och värde per telefon eller brev. En expert måste få titta på den i verkligheten innan han kan uttala sig.

Visst händer det att en hittills okänd äkta Stradivarius upptäcks. Men då har den alltid legat bortglömd i en vrå på något slott — aldrig hos någon av oss vanliga dödliga!

Polskans tungviktare

»Det känns tyngdlöst när samspelet går rätt.» Pers Hans och Björn Ståbi har spelat ihop i tjugo år. Nu berättar de i Land om sin musik. På Körstämman i Skinnskatteberg helgen före midsommar kan du höra dem spela. Och redan söndagen den 24 april kommer Pers Hans till Skansen när Land ordnar Fiolens Dag. Läs mer i annonsen på nästa sida.

Sommarnatt och spelmansstämma. Buskar och gräs surrar av fiol. Månen är ljummen och polskan går.

Där det är allra svartast av folk dallrar luften av förtrollning. Tätt samman i hopens mitt finns spelmännen.

En som blundar och knixar. En som stirrar långt förbi med ett demoniskt uttryck.

Björn Ståbi från Korskrogen i Hälsingland och Pers Hans Olsson från Vikarbyn i Dalarna; polskans tungviktare.

De träffades första gången på en stämma i Leksand för tjugo år sen. Efter en låt förstod de att de skulle spela mycket ihop.

– Det känns som en tyngdlöshet att spela med Hans, säger Björn. Det finns inget motstånd, jag vet precis vad Hans gör, första- och andrastämman finns inte längre, musiken är bara ett enda. Det är det underbaraste som finns.

– Vi styr varandra åt rätt håll, säger Pers Hans. Den händer att vi byter låt mitt i spelet utan att ens titta på varandra.

Pers Hans är spelman i tredje generationen från rättviksbyn Östbjörka. Björn har lärt av sin far och av en annan orsaspelman: Gössa Anders.

Näcken har ingen av dem träffat. Men ganska tidigt förstod de att det åtminstone fanns småtroll i fiolerna.

– Jag minns att jag kunde undra »vad är det som händer, är det jag som spelar det här?» säger Björn. Det är en känsla av att man själv inte är riktigt skyldig till musiken som kommer från fiolen.

Glöm dig själv

När spelmannen glömmor sitt eget jag, då går polskan bäst. Björn:

– Musiken kommer från en annan källa än ditt eget jag. Det finns en upplevelse i låtarna som måste fram.

– Jag minns för varje låt vad jag kände den gången den gick allra bäst, säger Pers Hans. Och innan jag börjar spela försöker jag känna in just hur det var den gången.

– Om jag ska spela en låt efter Blank-Kalle, en gammal spelman från Blecket, då kan jag känna in hur det var att sitta med farsan där i Kalles kök. Jag kan se för mig hur han såg ut, den där utstrålningen, hur det bara låt överallt, jag får i mig igen hur mjukt han förde stråken.

– Som musiker kan man bli proffs, säger Björn. Men inte som spelman. Då är man så känslomässigt bunden. Låtar går inte att spela på rutin.

Skogen och låtarna

Pers Hans berättar hur han i tio år inte sysslade med annat

än fiolspel.

– Då kände jag att jag inte hann med själv. Låtarna tapade fotfästet. Nu har jag börjat hugga i skogen igen. Får jag jobba mig trött i kroppen så kommer också känslan tillbaka. Skogen och låtarna hör ihop.

Känsla från skogarna, tyngdlöst samspel och förtrolade nätter. Men det finns också stunder då det skär ihop för en spelman.

– Säg att Hans och jag börjar spela bakom ett skithus i Bingsjö, bara vi två, säger Björn. Och när vi tittar upp efter låten står det tvåhundra näsor alldeles inpå en. Då kan jag bli generad. Det är klart vi är där för att spela för folk. Men i musiken lämnar man ut sig själv så helt, att man kan bli chockad när man trodde man var ensam.

– Hemskast av allt är likhetelheten som kan komma mitt i en låt, säger Björn. Jag kan få för mig att tonen plötsligt blivit gnällig och rent makaber. Jag blir alldeles panikslagen och måste få fram all vilja i världen för att ta mig igenom låten.

– Det jag är mest stolt över som spelman händer på en stämma i Stöde, säger Pers Hans. Jag spelade ihop med Yvonne, som sen blev min fru. En broms bet mig i ögonlocket, men jag höll i och fortsatte spela för att inte hon skulle bli nervös inför allt folk.

– Fiolen är ett jävla stöd för mig. Det jag inte kan säga det kan jag spela.

Håkan Fredlund

Bild:

Thomas Fahlander

I år fyller deras unika samspel 20 år

Söndagen 24 april på Skansen i Stockholm

Söndagen den 24 april, mellan kl 11.00 och 16.00 ordnar Land Fiolens Dag på Skansen i Stockholm för dig som bygger fiol, spelar fiol eller bara tycker om fioler och fiollåtar ändå. Då kan du höra Pers Hans spela sina låtar. Skansen bjuder alla som kommer med fiol på fritt inträde.

björns synar och bedömer din fiol.
● Spelmännen Magnus och Ola Bäckström, Anton Jernberg och Sven Ahlbäck.
Skäggmanslaget med Thore Härdelin, Wille Grindsäter och Sten Nygårds.
Stockholms unga spelmän - Peter Meijer, Urban Welén och Ola Gunnars.

● Forskarna från Tekniska högskolan i Stockholm med Erik Jansson i spetsen testar din fiol i sina mätapparater. Du får ett diagram där du kan

jämföra din egen fiols tonkurvor med världens yppersta fioler.

● Fiolbyggarmästare Uno Kallin kommer tillsammans med fiolbyggaren Evert Nilsson från Arjäng och visar hur en fiol blir till.
● Jörgen Dicander, präst i Ål i Dalarna framför sin egen Missa Dalecarlia i Seglora kyrka och spelar fiol vid altaret. Välkommen alltså till Skansen den 24 april. Och spela du själv så ta med fiolen. Kan-ske Skansen blir en enda stor spelansstämma till slut!

**Kom och hör
Pers Hans
spela**

tillsammans med
Magnus och Ola
Bäckström

**Fritt
inträde
för alla
med fiol!**

SKÄGGMANSLAGET

Skäggmanslaget spelar luft-fiol. På Skansen kan du se och höra dem med riktiga fioler under hakan. Fr v Wille Grindsäter, Sten Nygårds (kook när han inte spelar fiol) och Thore Härdelin.

Fel lack är som Hulken i för trång skjorta

FOLKETS FIOLER Sören Ekebjörns

Krakelering är ett ord som man börjar möta i fiolsammanhang. Man syftar då på de fina sprickor, som kan finnas i lacket. Många finner dessa sprickor vackra, men det är också åtskilliga som vill ha bort dem. Ibland blir sprickorna så våldsamma, att man nästan kan säga att fiolen blivit skrynklig.

Som alltid när det gäller lack måste man verkligen tänka sig för. Grundregeln måste vara: Gör aldrig något åt lacket! Men det finns förstås undantag. Jag har varit med om ett fall, där en internationellt erkänd fiolbyggare råkade ut för att lacket på ett av hans nybyggda instrument betedde sig konstigt. Han beslöt sig för att lackera om. Men sådant är undantag.

Aldrig solljus

Det kan finnas många orsaker till krakelering. En fiol får ju aldrig ligga i solen. Då får fint lack mycket illa. Men fiolbyggarna är också mycket nogga med att de tre olika skikten, grund-, färg- och överdragslack, är avstämda till varandra. Lagren bör bli gradvis mjukare ut emot ytan. Ett för hårt överdragslack kan brista.

Jag har aldrig sett Hulken, men efter vad man berättat för mig måste ett olämpligt överdragslack fungera som när han fått en för trång skjorta på sig.

Olof Larsson i Ö Skrukeby var ju en duktig byggare. Men under en period krakelade hans instrument. Om det in-

träffade så tidigt att han själv upplevde det, vet jag inte.

Walther Fröstell i Solna har också en fiol som krakelrat. Den är byggd av S A Ronell i Stockholm på 1940-talet. Jag kan förstå, om ägaren är fundersam hur han skall göra. Men det enda förnuftiga rådet måste nog vara att låta lacket vara som det är. Visserligen har Thomas Claesson i Göteborg berättat för mig, att en firma där har ett slags sammandragningsvätska. Men den blir förmodligen mera aktuell för möbler och oljemålningar.

Det gick för fort

S A Ronell vann stort anseende som byggare, och han var framgångsrik i tävlingar. Walter Kolneder heter en tysk professor som nyligen skrivit en bok på över 600 sidor om violiner. Han nämner ytterst få svenskar, men en av dem är just Ronell. Därför vill man också gärna se hur hans fioler såg ut i oförvanskat original.

På fioler från familjen Knilling i Mittenwald har jag också mött kraftig krakelering. Men ingen tycks betrakta den som någon egentlig brist. Walther Fröstell framkastar en intressant tanke, att det kan ha gått för fort när Ronell lackerade. Det är alltid ett kvalitetsbevis när kunderna trycker på, så att byggaren hetsas i överkant. Omvänt anses det som ett varningstecken när en fiolmakare kan låta kunden välja mellan olika färdiga instrument.

Älgjakt från helikopter i forskningssyfte

I nordöstra Dalarna skjuts älgar från helikopter - i rent forskningssyfte. Viltforskarna vill få reda på om det är någon skillnad mellan de älgar som stannar i högläntare skogspartier jämfört med dem som vandrar söderut på vintern. Om det finns skillnader skulle man kunna jaga mer vandringsälg. För det är den som orsakar väldiga skogsskador. I Furudal i norra Dalarna räknar man med att de väldiga

anhopningarna av älgar skadar för miljarder. Skogsvaktaren i Orsa besparingskog har sett flockar på över 60 djur!

- I bästa fall kan den här helikopterjakten och forskningen därefter göra att vi får en jämnare fördelad älgstam, säger viltforskningsassistent Lennart Pettersson.

Sammanlagt har forskarna fått tillstånd av Naturvårdsverket att skjuta 30 älgar.

Thinsulate Komfortisolering
- innetodret för uteplagg.

Thinsulate®

FJÄLLRÄVEN • TENSION • MONCLER • CEADO • LOOK • KOFLACH • MIO • FRANÇITAL • SKI TOTAL • ELLESSE

Ger mera värme - tar mindre plats.

3M Svenska AB, 191 89 Sollentuna, telefon 08-754 00 80

"Ni ska laga fioler bättre än någon annan"

– Värdesätt instrumentet som tonverktyg och konstföremål! Du ska vara beredd att klara en reparation av vilket instrument som helst bättre än någon annan!

Carlo Bergman lär Jan Larsson reparera fioler. Vid Hantverkets folkhögskola i Leksand hålls en unik kurs. 12 elever lär sig reparation och byggande av stråkinstrument.

En av eleverna, Jan Larsson, är 27 år och kommer från Sälen.

– Jag har tidigare arbetat fem år med att bygga och reparera fioler och också lett kurser i fiolbygge.

Det är alltså inga nybörjare som går på kursen i Leksand. Alla elever har erfarenhet på området. Tanken är att utbildningen ska hålla på i fyra år. Då kan Jan Larsson och hans kamrater kalla sig instrumentmakare och inget instrument ska vara främmande och inget arbete omöjligt.

– Vad jag tycker är särskilt viktigt, säger Jan Larsson, är att komma på hur gamla reparatörer och instrumentmakare jobbade. Det finns en tradition i det som jag vill föra vidare. När utbildningen är färdig vill jag öppna egen verkstad, helst här i Dalarna.

Kursens lärare Carlo Bergman är från Helsingfors. Han ombads att komma och leda kursen i Leksand.

– Så jag stängde min verkstad i Finland och åkte hit.

Carlo Bergman är en av Nordens få reparatörer som tar sig an sk mästarvioliner.

I utbildningen ingår inte bara praktiskt arbete med instrumentreparationer. Kulturhistoria, ekonomi, musikalisk allmänbildning, engelska och frivilliga musiklektioner står också på schemat.

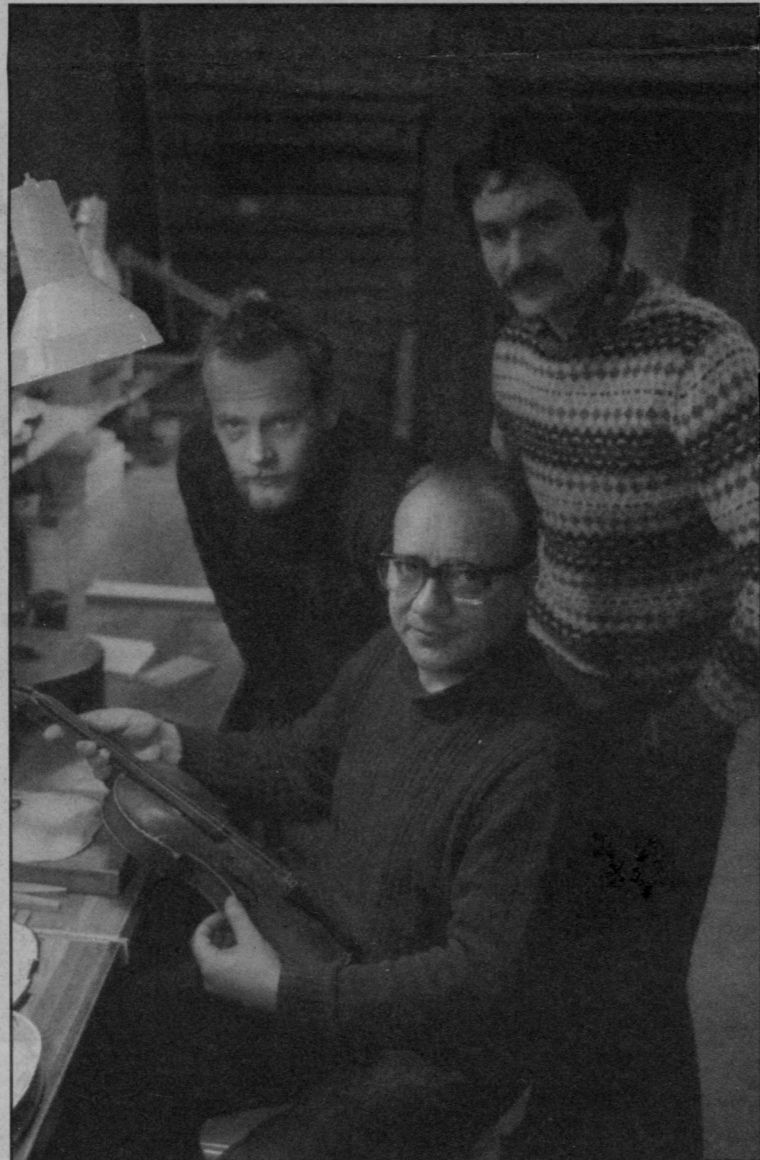
De nya instrumentmakarna blir klara om fyra år. Carlo Bergman tvivlar inte på att det finns arbete åt alla tolv.

– Det finns ett stort behov av instrumentreparationer, säger han. Gamla instrument kommer att plockas fram ur gömmorna. Instrument som kanske är obrukbara nu och som ingen spelat på på länge.

Lars Krögerström
Thomas Fahlander (foto)

– Jag vill komma på hur gamla instrumentmakare jobbade och föra traditionen vidare, säger Jan Larsson som går på en 4-årig kurs till fiolreparatör på folkhögskolan i Leksand.

Jan Larsson och Jan Åslund pratar med lärare Carlo Bergman om hur en skadad fiol ska kunna bli spelbar igen. Carlo stängde sin fiolverkstad i Finland för att bli lärare i Sverige.

Erik Jansson har forskat i 15 år:

- Vi försöker lösa fiole!

— Än vet vi inte riktigt vad det är vi söker. Vilka frågor vi ska ställa för att komma fram till vilka egenskaper en bra fiol ska ha, säger Erik Jansson som i femton år forskat kring hur fioler låter.

— Och förresten, lägger han till och ler, varför skulle just vi lyckas lösa en gåta som mänskligheten funderat på i flera hundra år.

Erik Jansson är docent på Tekniska högskolan i Stockholm. Han arbetar på institutionen för talöverföring och musikakustik. Hit kom han på mitten av 60-talet för att göra sin doktorsavhandling om fioler.

— Fiolen har alltid fascinerat mig som instrument men också hur den fungerar rent fysikaliskt, säger han och berättar att han spelar »Gubben Noak och lite till», men aldrig har byggt något eget instrument.

— Att forska kring fiolens akustik är som att lägga ett jättestort pussel. Ibland får man ett par bitar att passa ihop. Men man vet ofta inte var de ska in i helheten och fortfarande fattas det väldigt många bitar, säger han.

Mäter vibrationer

— Alltihop är faktiskt så komplicerat att det tar flera år bara att förstå problemen innan man kan komma igång och forska. Det handlar om var man lyssnar på instrumentet, vilka egenskaper det har, hur de påverkar varandra och inte minst vår egen hörsel som vi faktiskt vet väldigt lite om.

Förre året avslutades ett försök på musikakustiska institutionen. Erik var handledare åt Jesus Alonso Moral som också han tänker bli doktor på fioler. Han mätte hur mycket en fiol vibrerar när man spelar olika toner på den. Först mätte han på en enklart bra fiol som byggdes av Guarneri, en av de byggare som tillsammans med Stradivarius byggde de hittills överträffade fiolerna i Cremona i Italien mellan 1650 och 1750. Resultatet av den mätningen jämförde han med resultatet från tjugofyra andra fioler som dessutom blivit bedömda med olika tonkvalitetspoäng på utställningen Fiol-80.

— Då kom vi faktiskt fram till att man med ganska stor säkerhet kan förutspå en fiols kvalitet efter att ha sett kuran över hur den vibrerar vid olika toner. Vi får ju allt känsigare mätinstrument till vårt förfogande och jag tror att vi snart kommer en bit på väg om forskningen nu, säger Erik. Målet är att det vi kommer fram till ska gå att använda i praktiskt fiolbyggeri vad det lider.

Det är redan några fiolbyggare som hittat till Erik och hans mätinstrument. Inomhus i laren på Tekniska högskolan kommer plötsligt Eugen från Umeå. Han packar en nybyggd fiol ur sitt räl. Den låter lite illa på vissa ställen, säger han. Jag undrar om man skulle göra sargen på en millimeter lägre.

— Fiolen har alltid fascinerat mig — också hur de fungerar rent fysikaliskt, säger Erik Jansson, fiolforskare sedan 15 år på Tekniska högskolan.

Och Erik lovar att hjälpa honom så gott han kan med sina instrument.

— Vi brukar ta emot dem som kommit hit, säger han. Men vi kan inte ge några slutgiltiga svar. Vi kan peka på saker som skulle kunna göras. Men när man ändrar på en egenskap påverkas ofta något annat på ett sätt som man kanske inte önskar.

Aluminiumspån

Han tar fram en lös fiolbotten och lägger den på fyra skumgummibitar ovanpå en högtalare. Så vrider han på en ton, ettstruktura f. Han strör ut lite aluminiumspån över botten som börjar vibrera av tonen. De lägger sig genast i svarta streck där botten är stilla.

— Så här ska det se ut, säger han. Hade spånen lagt sig på ett annat sätt hade man kunnat säga att botten var för styv på något ställe och behövde göras tunnare där. Men exakt hur mycket som kunde göras utan att något annat blev fel, det här gäller ju bara en ton av alla de man kan spela på instrumentet, det måste byggaren avgöra.

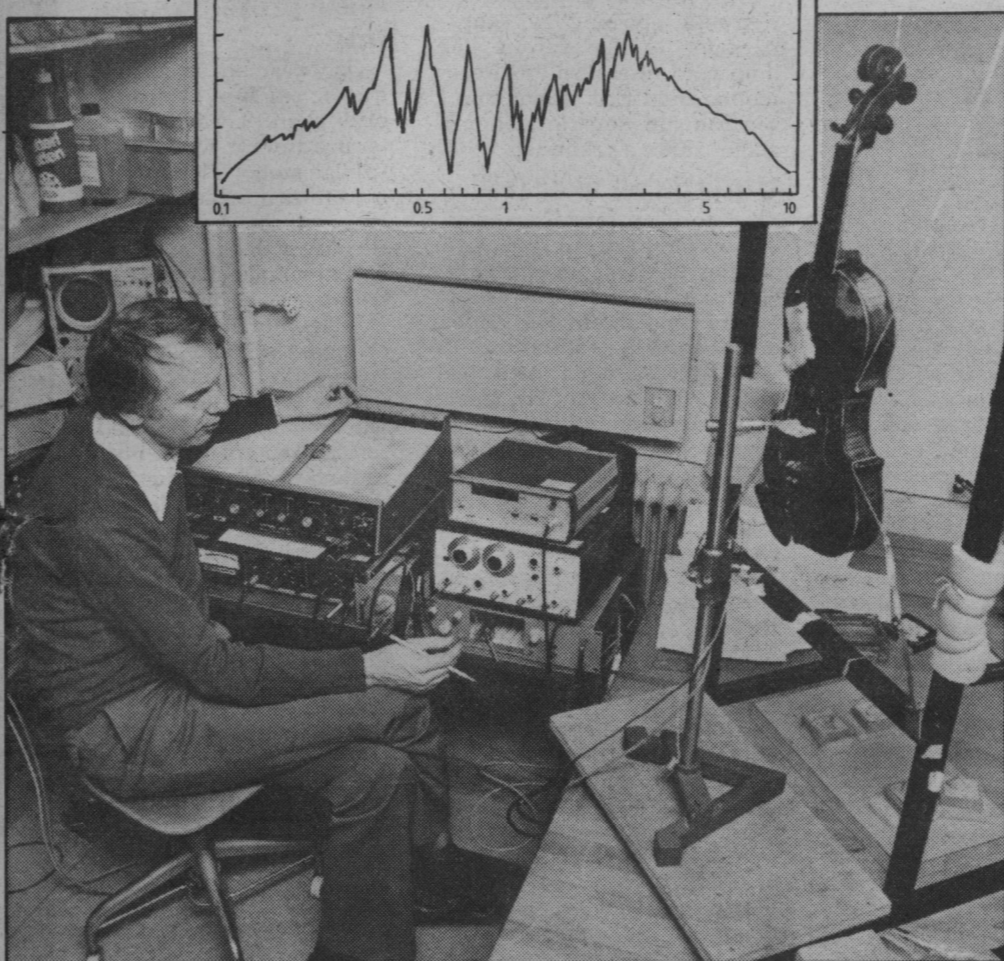
— Egentligen är det här med aluminiumspånen samma sak som byggare gör när de sitter och knacker och lyssnar på sina lock och botten medan de karvar ur dem. Han lyssnar hur det låter och vi ser det framför oss. Men principen är densamma.

— Fördelen med det vi gör är att det kan föras vidare. Fiolbyggare har ofta svårt att förklara vad det är de gör för att fiolen ska låta bra, även om de har sina knep.

Lock och botten

Han visar på sex schematiska teckningar som sitter uppåtlade på väggen. De visar hur lock och botten i en hoplimmad fiol vibrerar vid olika toner.

— Så här hade ingen fysiker kunnat lista sig till att det skulle se ut, säger han. Ibland vibrerar fiolen i s-form, ibland vibrerar lock och botten från

Vibrationer i en bra fiol

Erik Jansson mäter hur mycket fiolen vibrerar vid olika toner. Vibrationerna tas upp av en magnet och skickas genom Eriks mätapparater. En skrivare ritat ett diagram. På den infällda bilden ser man hur en mycket bra fiol vibrerar. Den är byggd av Andrea Guarneri, samtida med Stradivarius. En bra fiol vibrerar för det mesta starkast vid samma tonhöjder som Guarnerifiolen. På den lodräta axeln finns mättat på hur starkt fiolen vibrerar, på den vågräta finns tonhöjderna.

varandra, ibland tillsammans. Fiolbyggare har knackat och lyssnat sig till att det ska vara så här utan att kunna förklara hur. Vi börjar kunna visa hur det faktiskt ser ut.

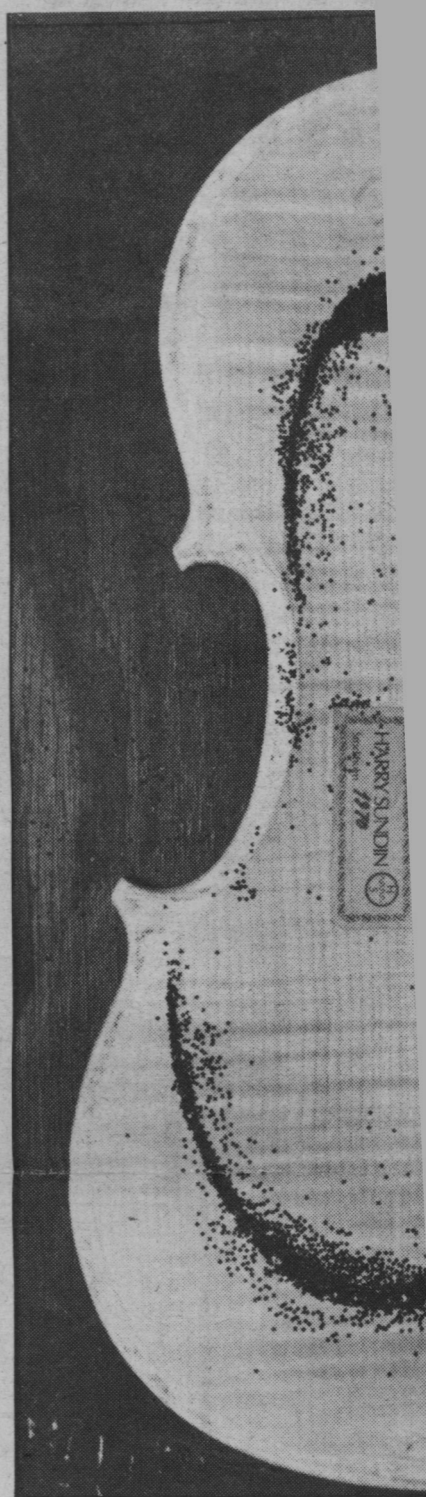
— Men än finns det oerhört mycket kvar att göra. Att ha sysslat med det här i femton år som jag gjort är inte särskilt länge. En amerikansk forskare

Fredrik Saunders som forskat kring fiolakustik i trettio år, började på 30-talet och var en av de första. När han drog sig tillbaka på sextioalet påstod han att han fortfarande inte kunde säga någonting om fiolens egenskaper.

Kerstin Holmberg
Bilder: Lars Tunbjörk

Det här är ett f

► Så här vibrerar en fiolbotten när man spelar ettstruktura f på den. Där de mörka aluminiumflingorna lagt sig är botten stilla. Varje ton har sitt eget lock och botten vibrerar på olika sätt för samma ton.

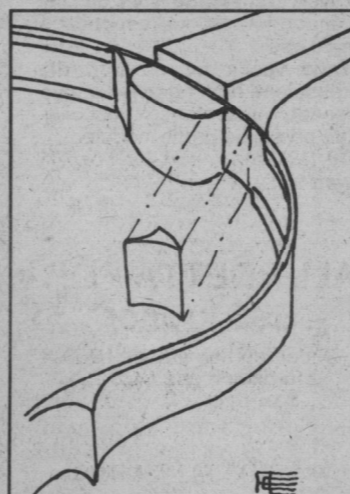

Olof Larssons extra hörnklots

Senast efterlyste vi »förbättringar» av fiolens konstruktion. Även Olof Larsson, vår »nye mästare» från Ö Skrukeby, hade egna idéer. Vi tvingades att öppna hans opus 160 från 1860 och opus 164 från 1872, en period då han tydligen hade ont om tid för fiolbygge. Vi gjorde en överraskande upptäckt. Som framgår av teckningen har Olof Larsson satt extra hörnklotsar på båda sidor om överklotsen.

Hans byggnadsätt är elegant, och fiolens inre känns trivsamt, fritt från skumma återvändsgränder. Vad han egentligen velat uppnå med sin extra arbetsinsats, som en köpare upptäcker först vid en reparation, är oklart. Några som jag talat med säger sig ha varit inne på Larssons linje, men inte praktiserat den än. När jag frågat efter vitsen med det hela har ingen velat ut med språket.

Man brukar anse, att en riktig fiol skall ha klotsar i de fyra hörnen på fiolens mellanbygget. (»Larssonklotsar» har däremot ingen begärt.) För att vinna tid händer det, att man gör enkla fioler helt utan hörnklotsar. Men för att lura köparen limmar man stundom dit en liten vägg framför de

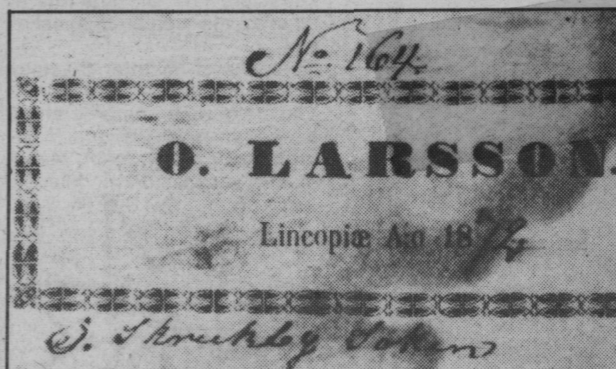

Placeringen av de extra klotsarna. (Teckning: Folke Larsson)

hörn som är synliga genom f-hålen. Världen är falsk.

Men nu är det hela inte riktigt så enkelt. Många goda fioler byggs systematiskt utan klotsar. Jag har t o m träffat en fin gammal byggare från Schönbach, som visade mig sina byggen och sade: »Jag bygger mina fioler utan hörnklotsar. De blir bra, men jag sätter alltid dit klotsar efteråt, för annars skulle ingen våga köpa dem.»

Av detta bör dock ingen dra den slutsatsen, att de kan avstå från hörnklotsar.

O Larsson-etikett.

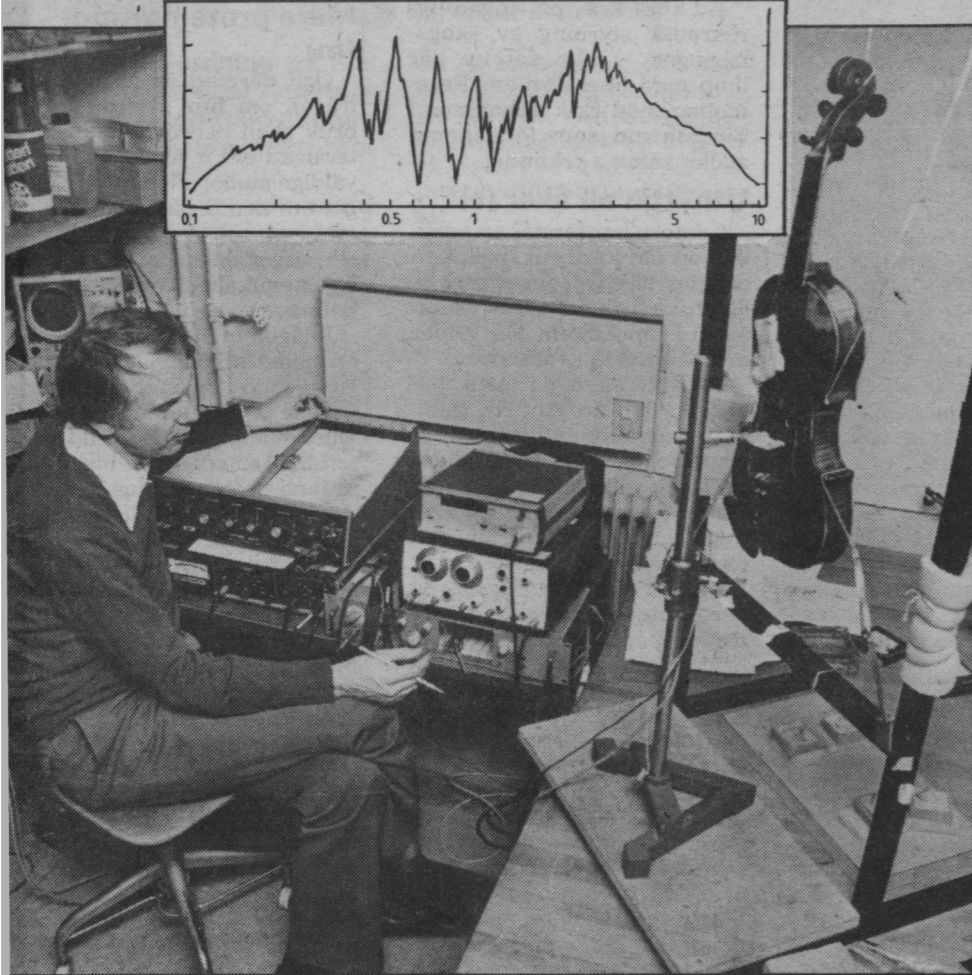
Kanske får jag någon gång tillfälle återge vad en framstående byggare hade att berätta. Efter kriget satt han och reparerade mängder av väldigt krigsskadade fioler. Då märkte han att vissa typer av klotsar lättare skadades än andra, om fiolen råkade illa ut.

Olof Larsson tycks förtjäna den uppmärksamhet han fått. Det är därför glädjande att uppgifter om honom börjar strömma in. Kraka Lundegårdh från Norrtälje äger en fiol från 1869. Hon berättar också, att Olof Larsson lär ha spelat dansmusik hela natten på sin 90-årsdag. Ingvar Kalm ifrån Linköping äger opus 300, och Carl-Eric Arwidsson i Örebro är innehavare av opus 283.

Holger Sundelin från ping har fått en opus reparation. Ett intressant emplar äger Eva E från Vällingby. Det är 121 från 1862. Den har den i kyrkomusiker mycket ansedde John West i Stockholm. lär han i sin ungdom ha till dans på bröllop. Wester i Motala har också en Larsson-fiol, men på etiketten fördärvat vid reparation.

Per A Lundin i Göteborg äger själv ingen Larsson men han har istället en övertygande hypotes hur Olof Larsson har för sitt kunnande. Bl a kan vi kontakta ha spelat in.

söker lösa fiolens gåta

Vibrationer i en bra fiol

Erik Jansson mäter hur mycket fiolen vibrerar vid olika toner. Vibrationerna tas upp av en magnet och skickas genom Eriks mätapparater. En skrivare ritat ett diagram. På den infällda bilden ser man hur en mycket bra fiol vibrerar. Den är byggd av Andrea Guarneri, samtida med Stradivarius. En bra fiol vibrerar för det mesta starkast vid samma tonhöjder som Guarnerifiolen. På den lodräta axeln finns mättat på hur starkt fiolen vibrerar, på den vågräta finns tonhöjderna.

varandra, ibland tillsammans. Fiolbyggare har knackat och lyssnat sig till att det ska vara så här utan att kunna förklara hur. Vi börjar kunna visa hur det faktiskt ser ut.

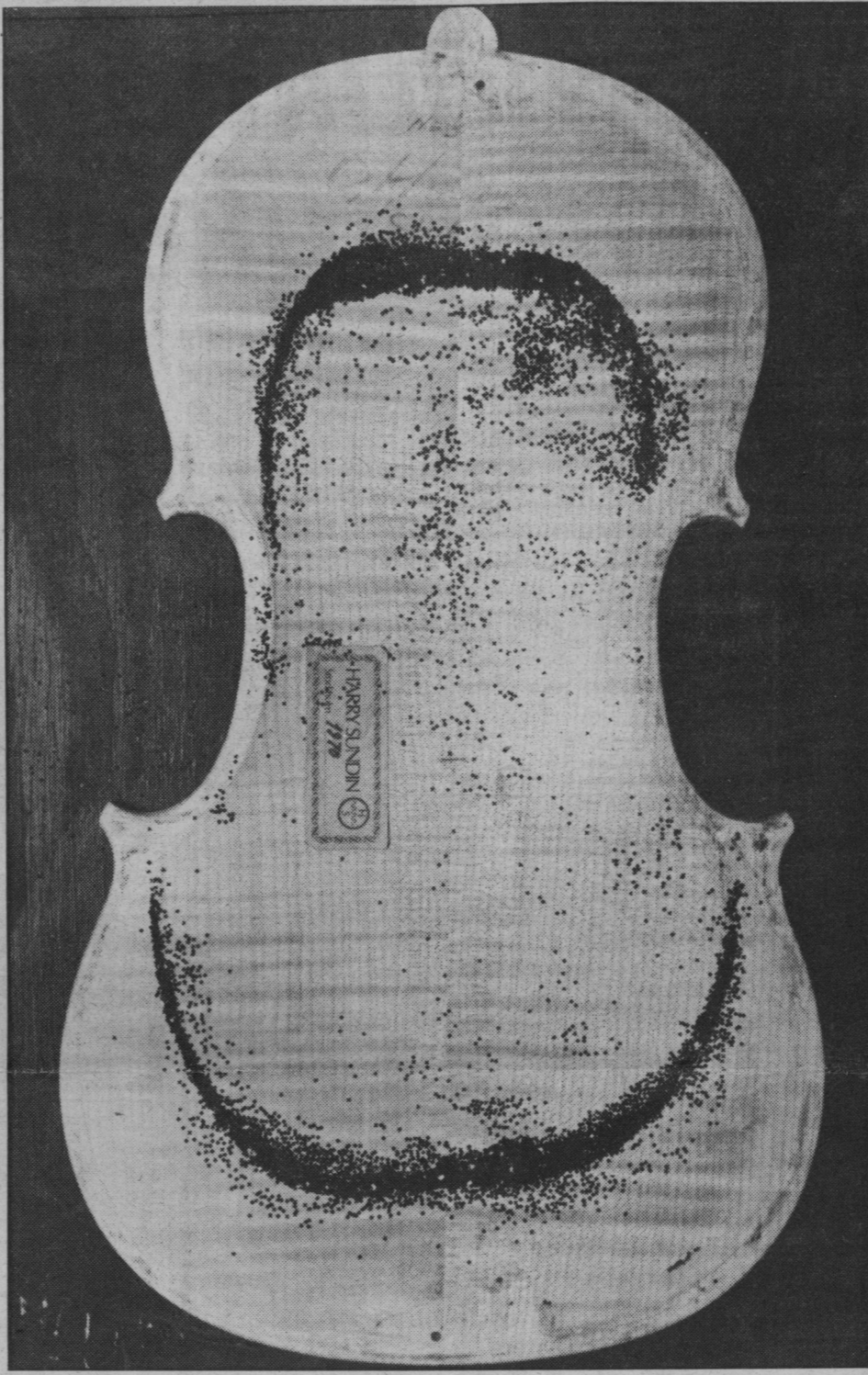
Men än finns det oerhört mycket kvar att göra. Att ha sysslat med det här i femton år som jag gjort är inte särskilt länge. En amerikansk forskare

Frederik Saunders som forskat kring fiolakustik i trettio år, började på 30-talet och var en av de första. När han drog sig tillbaka på sextioalet påstod han att han fortfarande inte kunde säga någonting om fiolens egenskaper.

Kerstin Holmberg
Bilder: Lars Tunbjörk

Det här är ett f

Så här vibrerar en fiolbotten när man spelar ett strukna f på den. Där de mörka aluminiumflingorna ligger är botten stilla. Varje ton har sitt eget mönster och lock och botten vibrerar på olika sätt för samma ton.

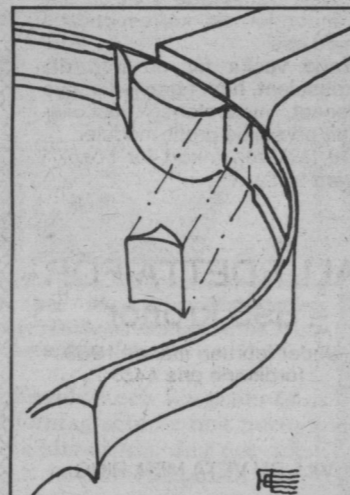
Olof Larssons extra hörnklotsar

Senast efterlyste vi »förbättringar» av fiolens konstruktion. Även Olof Larsson, vår »nye mästare» från Ö Skrukeby, hade egna idéer. Vi tvingades att öppna hans opus 160 från 1860 och opus 164 från 1872, en period då han tydligen hade ont om tid för fiolbygge. Vi gjorde en överraskande upptäckt. Som framgår av teckningen har Olof Larsson satt extra hörnklotsar på båda sidor om överklotsen.

Hans byggnadssätt är elegant, och fiolens inre känns trivsamt, fritt från skumma återvändsgränder. Vad han egentligen velat uppnå med sin extra arbetsinsats, som en köpare upptäcker först vid en reparation, är oklart. Några som jag talat med säger sig ha varit inne på Larssons linje, men inte praktiserat den än.

När jag frågat efter vitsen med det hela har ingen velat ut med språket.

Man brukar anse, att en riktig fiol skall ha klotsar i de fyra hörnen på fiolens mellanbygel. (»Larssonklotsar» har däremot ingen begäret.) För att vinna tid händer det, att man gör enkla fioler helt utan hörnklotsar. Men för att lura köparen limmar man stundom dit en liten vägg framför de

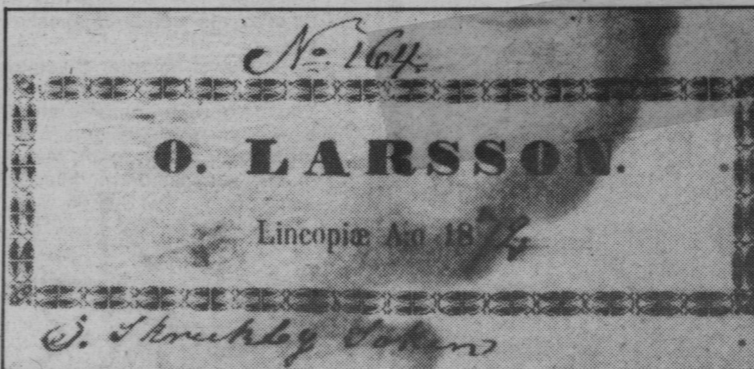

Placeringen av de extra klotsarna. (Teckning: Folke Larsson)

hörn som är synliga genom f-hålen. Världen är falsk.

Men nu är det hela inte riktigt så enkelt. Många goda fioler byggs systematiskt utan klotsar. Jag har t o m träffat en fin gammal byggare från Schönbach, som visade mig sina byggen och sade: »Jag bygger mina fioler utan hörnklotsar. De blir bra, men jag sätter alltid dit klotsar efteråt, för annars skulle ingen våga köpa dem.»

Av detta bör dock ingen dra den slutsatsen, att de kan avstå från hörnklotsar.

O Larsson-etikett.

Kanske får jag någon gång tillfälle återge vad en framstående byggare hade att berätta. Efter kriget satt han och reparerade mängder av våldsamtt skadade fioler. Då märkte han att vissa typer av klotsar lättare skadades än andra, om fiolen råkade illa ut.

Olof Larsson tycks förtjäna den uppmärksamhet han fått. Det är därför glädjande att uppgifter om honom börjar strömma in. Kraka Lundegårdh från Norrtälje äger en fiol från 1869. Hon berättar också, att Olof Larsson lär ha spelat dansmusik hela natten på sin 90-årsdag. Ingvar Kalm ifrån Linköping äger opus 300, och Carl-Eric Arwidsson i Örebro är innehavare av opus 283.

Holger Sundelin från Linköping har fått in opus 184 för reparation. Ett intressant exemplar äger Eva Drewsen från Vällingby. Det är opus 121 från 1862. Den har ägts av den i kyrkomusikerkratsar mycket ansedde John Morén, som verkade i Hedvig Eleonora kyrka i Stockholm. På den lär han i sin ungdom ha spelat till dans på bröllop. Astrid Wester i Motala har också en Larsson-fiol, men på den har etiketten fördärvat vid en reparation.

Per A Lundin i Göteborg äger själv ingen Larsson-fiol, men han har istället ett par övertygande hypoteser om hur Olof Larsson har förvärvat sitt kunnande. Bl a kan vallontakter ha spelat in.

FOLKETS FIOLER
Sören Ekebjörns

Här på Folkets fioler tar vi gärna emot fler uppgifter om den fascinerande Olof Larsson. I bröderna Eric och Sten Carlegrim, som är uppvuxna på Larssons gård Torp, har vi goda förvaltare av det material som kommer in.

Många frågor vad en Larsson-fiol är värd. Jag vet inte. Är man musiker sätter man priset efter skick och tonkvalitet. Och är man från Linköping eller Ö Skrukeby, då kan andra värden komma med i spelet. I varje fall har man redan börjat fråga, om inte någon skulle vilja sälja sin »O Larsson, Lincopiae».